

Háls

Bárður Sveinsson, f. 1909, skráði.

Meðheimildarmenn:

Eggert Sveinsson, f. 1906.

Hallgrímur Sv. Sveinsson, f. 1901.

Timburhúsið í Hálsi, sem byggt var 1907, stóð á hóli, sem hét **Bæjarhóllinn** (1). Sjóndeildarhringurinn af Bæjarhólnum er í fám grófum dráttum: Í norðri er Stöðin (einstakt fjall) og lokar að mestu útsýninu til sjávarins. Er hún talin 268 metrar á hæð og nær umflotin um stórstraumsflóð. — Að vestan er Lárvaðall (Skerðingsstaðavaðall), en austan hennar er **Hálsvaðall** (2). Austan Hálsvaðalsins er **Kirkjufell** (3), og gnæfir það frá norðaustri yfir húsið í Hálsi, 463 metrar á hæð. — Til suðaustlægrar áttar, í átt til fjallgarðsins, hallar **Hálsinum** (4) (á milli bæjanna Háls og Kirkjufells) niður frá fellinu, í suðvestlæga átt til fjallgarðsins. Vestan við hann liggur túnið í Hálsi og hallar niður að austanverðum botni Hálsvaðalsins. Til suðurs er Snæfellsnesfjallgarðurinn, þá vestar Þröskuldadalur (sjá Kirkjufell), en í vestri gnæfir **Mýrarhyrnan** (5), vestar Skerðingsstaðafjall og Lárvaðall (Skerðingsstaðavaðall), sem opnar til norðvesturs dálítið op til hafsins vestan Stöðvarinnar.

Sjónhringurinn er lokaður og við lítum nær.

Framan (norðan) við timburhúsið á hólnum, (sem stóð frá 1907 - 1939) nokkra metra frá húsinu, var **Bæjarlækurinn** (6). Á norðurbakka hans var lítil flöt. Hún heitir **Lækjarflötin** (7) og mun vera elzti slétti bletturinn í túninu, sléttuð fyrir aldamótin.

Austan hússins stóð hlaðan og náði fram undir lækinn, en aðeins austar og norðan lækjarins stóð fjósið. Ofan (austan) við þessi hús greindist lækurinn í þrjár sytrur, og nefnast **Tungur** (8) á milli þeirra. Þvarr miðsytran fljótt, en hinar tvær komu ofan frá í gegnum allt túnið.

Garðhóll (9) heitir hóll, sem stóð nokkuð norðan við fjósið, til norðausturs frá húsinu. Ofan við hann, þvert norður í gegnum túnið, lá reiðgatan áður fyrr. Var hún mjög niðurgrafin norðan til. Var þar kargaþýfi mikið, og hét vestan götunnar **Stóri-Svíri** (10), en **Litli-Svíri** (11) austan hennar. Svírarnir munu hafa verið sléttaðir fyrir 1925. Vestan götunnar, sunn[an] við Stóra-Svíra, er grár steinn; hann heitir **Gráni** (12). Rís hann upp í burst, og notuðu börn hann fyrir hest í leikjum.

Austan götunnar, til suðausturs af Garðhólum, er rúst, sem **Hesthúsrúst** (13) heitir. Var hún upp af fjósinu, en nú slétt yfir. Þar upp af, til austurs, efst í túninu, var **Lambhúsrústin** (14). Þar var lítið fjárhús og síðar byggð votheysgryfja. Fleiri rústir voru í og við túnið, aðeins kallaðar rústir, en báru ekki sérstök nöfn.

Börð (15) heita brekkurnar upp af túninu og ná þau norður að **Hálsengjum** (16), sem eru raklendar, hallandi sléttur milli hlíðaróta fellsins og vaðalsins. Voru engjarnar aðalslægjulöndin, eftir að túnaslætti lauk. Skiptast þær í breytileg nöfn eftir staðháttum, og verða þau helztu þeirra nefnd hér á eftir.

Neðan (vestan) við Börðin, norðan við túnið, austan Svírana, sunnan engjanna, voru mýraslakkar og dýjaveitur, sem hétu **Veitur** (17). Úr Veitunum rann **Túnlækurinn** (18), en norðan hans var **Heimstabreið** (19), og náði hún að **Heimsta-Engjalæk** (20) til norðurs og svo sem miðja vegu upp að hlíðarrótum frá vaðlinum.

Heimri-Engjahóllinn (21) nær frá Heimsta-Engjalæk að **Fimmálnaspottalæk** (22), en ofan við hann (austan), nær hlíðarrótum, er **Lautin** (23). Er hún vaxin stór og bezti blettur engjanna. Undir hólum, meðfram vaðlinum er þó nokkurt slöður. Tún hefir nú verið ræktað, þar sem Heimstabreið var.

Fyrir norðan lækinn er **Fimmálnaspotti** (24), og takmarkast hann að norðan við **Tuttuguálnaengi** (25), en mörk þar á milli er sjónhending úr dýi á bakkanum í stein á háhólnum, sem heitir **Neðri-Engjahóll** (26) (**Hvarfhóll** (27)). Fimmálnaspotti og Tuttuguálnaengi bera nöfn af gömlu leigumáli á slægjum. Voru blettir þessir leigðir til slægna þeim, er bjuggu á Kvíabryggju, og þá samkvæmt nefndu máli. Neðri-Engjahóllinn (Hvarfhóllinn) er ofar, upp undir hlíðarrótum og fjær séð heiman frá Hálsi.

Norðan Tuttuguálnaengis heitir **Skriða** (28), og er þá komið að norðurmörkum Hálsengja. Má telja, að Skriðan nái að landamerkjum milli Búða og Háls, sem munu óljós, en eru um eða sunnan við Þorkelshjalla (sjá Búðir). Skriða þessi eða skriður hafa verið að falla úr fellinu um ár og aldir; er víða gras og valllendi á milli, en víða á svæðinu hafa skriðurnar runnið allt niður í vaðal.

Varðandi **Dý** (29), **Dagsláttu** (30) og **Dýheima** (31), sem um getur í skráningu Þorleifs Jóhannessonar, kannast Hallgrímur óljóst við, en kann ekki fyllri skil á. (Við Eggert höfum rætt sem hugsanlegan möguleika, að ef sjónhending er tekin úr Þorkelshjöllum í Hrafnssnös (sjá síðar — og Búðir), þá verði líklega nokkurt engjastykki ásamt dýjum sunnan þeirrar línu úr syðsta hluta Búðaengis. Hvort tveggja er, að þetta eru aðeins hugleiðingar, enda fyrnt í hugum okkar.)

Lönguklettur (32) heitir sundurslitinn klettasnasagirðingur, sem er í framhaldi af Búðahamri (sjá Búðir) og nær suður á móts við Neðri-Engjahól. Heitir þar **Lönguklettakast** (33) (ber við himin frá Hálsi). Neðan (vestan) undir því heitir **Hvammur** (34); er þar grasgefið og skjól í suðaustanátt. Upp af Þorkelshjöllum (sjá Búðir) er klettasnös í Lönguklettum, sem heitir **Hrafnssnös** (35). Sátu þar oft hrafnar, en hreiður þeirra var jafnan hærra í klettum fellsins.

Breiðigirðingur (36) heitir neðsti girðingurinn (séð frá Hálsi). Nær hann norður á móts við Lönguklettakast, suður og austur fyrir rönd. Neðan í Breiðagirðingi er móbergslag, sem ég ætla, að standi í gegnum fellid, þótt óljóst sé að norðan vegna gróðurs. Annar girðingur ofan Breiðagirðings heitir **Rífur** (37) og mun einnig óslitinn þvert í

gegnum fellið (Rífur — sjá Búðir). Niður af hátindi fellisins, norður undir rönd, heita **Svaðar** (38). Eru það mosavaxnar flár, lítið grasi vaxnar á köflum (fór ég þetta eitt sinn, en ræð engum til).

Syðsta og efsta þröm Kirkjufellsins heitir **Arnarpúfa** (39); þar verpti jafnan örn. (Dr. Helgi Pjeturs, jarðfræðingur, kleif hamarinn upp í hreiðrið, er hann var við jarðfræðirannsóknir í Kirkjufellinu. Þegar á brúnina kom, réðst á móti honum stálpaður arnarungi. Tókust sviptingar með þeim, er endaði svo, að unginn fór niður, en Helgi upp. Venjan var, að farið væri austur fyrir röndina, neðan hamarsins, og þar upp. Var þá örþunn brík, svo að setja (svo) mátti klovvega yfir, fram á hamarinn, sem hreiðrið var á. Dr. Helgi taldi sér það til happs, jafnvel lífs, að foreldrar ungans voru ekki við, er hann bar að.)

Neðan Breiðagirðings, suður á röndinni (séð frá Hálsi) er einstök snös, sem heitir **Hærrihjallasnös** (40). (Í skrá Þorleifs Jóhannessonar kölluð **Hrafnasnös** (41). Við bræður könnumst ekki við það nafn, gæti verið ruglingur við Hrafnsnös.)

Neðar en Hærrihjallasnös eru **Hærrihjallar** (42). Þeir ná vestur á móts við Börðin norðanverð og alllangt austur fyrir röndina (séð frá Hálsi).

Neðan Hærrihjallanna er allbreiður og hallalaus bekkur, sem heitir **Lægri-hjallar** (43). Þeir ná álíka langt til vesturs og austurs og Hærrihjallar, og er **Stekkurinn** (44) vestast á þeim, upp af Börðunum. Þarna mun hafa verið stekkjáð fram í kringum árið 1910? Var stekkjáð á þann hátt, að lömbin voru sett í króna að kvöldi og geymd þar yfir nóttina. Ærnar voru svo mjólkaðar í stekknium að morgni, áður en lömbunum var sleppt til þeirra. Voru svo lömbin með mæðrum sínum til kvölds, en þá hófst sami leikurinn aftur. Í kringum stekkurinn var því sérlega grasgefið vegna þess áburðar, sem ærnar hafa sparkað niður í grassvörðinn. Var svo ennþá í kringum 1930. Trúlega hefir verið stekkjáð þarna í mörg ár, en erfíð leið hefir þetta verið til mjaltanna upp túnið og Börðin.

Suður á Lægrihjöllum er **Dagmálaborg** (45), dálítill klettaborg, sem ber við himin frá Hálsi og er eyktamörk frá Hálsi, svo sem nafnið bendir til.

Hálsinn kallast svæðið (sjá einnig Kirkjufell) neðan Lægrihjalla og Dagmála-borgar norður að Börðum og túni og niður að götunni heim að Hálsi. Skil milli Hálsins og Barðanna eru um það bil upp af suðurkanti túnsins.

Eins og áður getur, lá gatan í gegnum túnið, en þegar hún var lögð niður, var hún sveigð niður að vaðlinum sunnanvert við túnið. Var gamla gatan látin halda sér sem heimreið að Hálsi. Lá hún svo með fjöruborði vaðalsins austanverðs, niður með túninu og út yfir vaðalinn. Þessi gata var aðeins farin um fjöru, um flóð var farið út með Reiðhól (sjá Kirkjufell) og út milli bæjarins Mýrar og vaðalsins.

Þegar komið var niður að vaðlinum (Hálsvaðall), var hjallurinn á bakkanum niður undan íbúðarhúsinu á hægri hönd, og rétt norðar var **Naustið** (46), grjótbýrgi fyrir bátinn, hlaðið inn í bakkann. Bæjarlækurinn rétt norðar.

Þegar farin var gatan niður að vaðlinum, var á vinstri hönd þúfnastykki allmikið, sléttað um 1925. Heitir sú slétta **Byrgisflöt** (47). Stóð **Fjárrétt** (48) (**Byrgið** (49)) norðan hennar, en kvíar austan við hana. Voru bæði byrgin hlaðin úr grjóti við sjávarbakkann. Áður en kvíarnar voru byggðar þarna, voru þær austan við Byrgisflötina. Sjást þar rústir eftir tvennar kvíar. Heitir þar **Kvíaból** (50). Vestan Kvíabólsins, en suðvestan við Byrgisflötina, er **Vikið** (51), með því sækir vaðallinn lengst til suðurs og inn í landið, en í það rennur **Kvíalækurinn** (52). Suður með hálsinum, neðan (vestan) götunnar og að Kvíalæk, frá Kvíabólinu og allt suður að Reiðhól (sjá Kirkjufell), skiptast á móar og mýrasund, mógrafir og torfrista. Mun heimsta hlutanum (næst Hálsi) hafa verið breytt í tún með framræslu og sléttun. Þar sem þjóðvegurinn lá út með Reiðhól (sjá Kirkjufell), út yfir Kvíalæk, eru holt beggja vegna lækjarins, sem heita **Torfholt** (53). Er **Innra-Torfholt** (54) austan lækjarins, en **Ytra-Torfholt** (55) vestan (utan) hans. Ofan (sunnan) þjóðvegarins dreifðist lækurinn um mýrasundin, inn undir Árholt (sjá Kirkjufell), en kom aftur í ljós neðan neðra enda Langholts (sjá síðar), og rann hann niður með því að sunnan- og austanverðu.

Fyrir vestan Vikið, við vaðalbotninn, er gamalt tún, heitir það **Kottún** (56). Var þar áður býli, sem hét **Kot** (57), og eru rústir þess vestur við næsta læk, sem heitir **Kotlækur** (58). Milli lækjanna, sunnan við Kottúnið, er hóll, sem heitir **Kothóll** (59).

Við Kotlækinn byggði Hallgrímur Sveinsson (upp úr 1930) litla rafstöð. Hlóð hann þar rafgeyma fyrir útvarpstæki og lítilsháttar til ljósa. Var stöðin í gangi í allmörg ár og bætti úr brýnni þörf.

Milli Kotlækjarins og Kvíalækjarins, skammt ofan Þjóðvegarins, er lækur. Heitir hann **Þverlækur** (60). Á hann upptök ofanvert við Ytra-Torfholt og rennur til norðurs í Kotlæk.

Merkjalækur (61) heitir næsti lækur utan Kotlækjar. Hann ræður merkjum milli Háls og Mýra og kemur úr Mýrarhyrnu eins og Kotlækurinn.

Við vaðalinn, milli síðastnefndra lækja, er slétt sjávarfit. Hún heitir **Heimrifit** (62). Fer hún í kaf um stórstraumsflóð, vex þar geldingahnappur og annar lágvaxinn gróður. Ytrifit er utan lækjarins og tilheyrir Mýrum. Var oft talað um **Fitjarnar** (63) í fleirtölu, t. d. "kýrnar eru út á Fitjum".

Nokkru ofan Þjóðvegarins eru holt, sem heita **Smáholt** (64). Frá vaðlinum og upp að þeim skiptast á móar og mýrar, og eru nokkrar mógrafir þar á víð og dreif. Nokkru ofar er móabarð, sem heitir **Barðið** (65) (á móts við Langholtsbarðið (sjá síðar), sunnan Kotlækjar).

Frá Barðinu upp að hliðinni heitir **Yztabreið** (66), og nær hún upp að hliðarrótum hyrnunnar. Þar upp af er **Hvammurinn** (67) (sjá Merkjahvamm - Mýrar?). (Hann er sunnan Merkjalækjar. B.Svs.)

Innan Kotlækjar er allumfangsmikil, bunguvaxin og bogadregin hæð, sem heitir **Langholt** (68); er það grasi vaxið ofan til (norðan til), en melur eða holt neðan til (að suðaustan). Frá neðri enda þess (þó svolítið bil á milli) liggur móabarð út undir Kotlæk. Það heitir **Langholtsbarð** (69). Á milli þess og Langholtsins liggur **Langholtsmýrin** (70), og liggur hún út að Kotlæk. Neðan (austan) við Langholtsbarðið eru **Langholtsgrafir**

(71). Hefir þar verið tekinn upp mór. Þar niður undan hefir mórinn verið þurrkaður, og heitir Móholt lítið holt inn undir Kvíalæk. Frá Langholtsgröfum er allnokkur kippur niður að Þverlæk. Ofan Langholtsins, milli þess og hlíðarinnar, er hallandi flatneskja. Hún heitir **Breið** (72). Þá tekur við svæði fram (suður) með hlíðinni, sem heitir **Skurðir** (73), en þar framan við er **Fremstabreið** (74). Neðan Skurða eru **Neðri-Háholt** (75) (til austurs í átt að Kirkjufellsá), en þau eru upp af Neðri-Kúalágum (sjá Kirkjufell). Framan (sunnan) við Fremstubreið rennur lækur, hann heitir **Þvergil** (76). Kemur lækur þessi um hvilft uppi í fjallinu. Heitir hún **Skál** (77). Neðan við Skálina, beggja vegna við Þvergilið, eru nokkrir klettagirðingar (stallar), sem heita **Þvergilsklettar** (78).

Sunnan við Skál, uppi á fjallinu, er **Kerling** (79) (sjá Kirkjufell) og Kerlingartindar. Nokkru utan Þvergilsklettanna er gjá inn í fjallið (upp og niður), sem heitir **Gjáin** (80). Er hún upp af syðri enda Breiðagirðings, sem er neðsti girðingurinn í klettum Mýrarhyrnnar. Nær norðurendi hans norðanvert á móts við Hvamminn norðanverðan.

Fyrir neðan efstu klettana í Mýrarhyrnnunni eru grasgeirar, sem heita **Flár** (81); eru þær þvert yfir fjallið. Upp af bænum Mýrar, neðan Flánna, er slútandi fuglabjarg (þar verpti aðallega hvítmávur) (sjá Mýrar). Niður af Flánum, sunnan til við fuglabergið, var snarhallandi grasblettur, sem hét Bekrablettur (sjá Mýrar). Neðan Bekrablettar er girðingur, sem heitir **Grillugirðingur** (82). Tæpur girðingur og óljós utan til (mun hafa borið nafn af því), en breiðari sunnar. Endaði Grillugirðingurinn úti í fuglaberginu að norðan, en suður í Gjá að sunnan. Klettabeltið milli Grillug[irðings] og Breiðagirðings er allhátt. Eru girðingar (stallar) þessir gróðurlitlir sunnan til, en nokkur gróður er nær dregur berginu.

Fé sótti talsvert í Flárnar. Kom það utan frá. (Nú hafa þær verið girtar af, og var efnið í girðinguna flutt upp með þyrllu.) — Úr Flánum sótti fé niður í Bekrablettinn, sem var grænn og vel gróinn af driti fuglsins. En bletturinn var lítill og grasið gekk fljótt til þurrðar. Þar kom því fyrr eða síðar, að það stökk eða hrpaði niður á Grillugirðinginn.

Ef það gat ekki stöðvað sig á girðingnum, var margra tuga metra flug niður undan, og þurfti því ekki að spyrja um örlög þess. Kindur, sem lentu niður í Bekrablett, voru yfirleitt taldar af. Því þótti það sérstakt, er Sveinn Sveinsson í Hálsi fór niður í blett og sótti þangað kind. Mun það hafa verið árið 1915. Komst hann niður fyrir hana, og stökk hún þá upp. Annars var hætta á, að er styggð kæmi að þeim, að þá hlýpu þær út í berg, en þangað var mönnum ekki fært.

Það mun hafa verið árið 1925?, að Eggert Sveinsson í Hálsi kleif upp á Grillugirðing. Fór hann þangað þrjár ferðir, en í þeirri síðustu bjargaði hann niður 2 kindum, veturgamalli gimbur og sauð. Voru kindurnar utan úr Breiðuvík, seldar á Kvíabryggju á uppboði, og fékk hann sérstök björgunarverðlaun fyrir.

Eyktamörk — dagsmörk í Hálsi:

Dagmálaborg er á brún Lægrihjalla, sunnan til.

Hádegishögg, innarlega á fjallinu, eða þúfa upp af Eldhömrum (sjá Kirkjufell)?

Nón, á þúfu á há-Mýrarhyrnu eða á strýtu á vesturrönd hennar?

Miðaftann á Kistufelli, sem er um miðbik Skerðingsstaðafjalls.

Náttmál á Staðarhálsi — bærinn Kot.

Landamerki milli Háls og Kirkjufells, samkvæmt minni Hallgríms

Sveinssonar: **Kolaþúfa** (83) vestan í **Reiðhól** (84) (sjá Kirkjufell). Þaðan sjónhending í **Hrafshjallasnös** (85) (trúlega Hærihjallasnös). Kolaþúfa í Langholts neðri mel hjá stórum steini (hér getur verið átt við Árholt (sjá Kirkjufell)), síðan í Kerlingu hallt við Skál.

Eftirmáli.

Varðandi örnefni jarðarinnar Háls vil ég taka fram eftirfarandi: Við samantekt örnefnatalsins hefi ég notið góðs stuðnings bræðra minna, Hallgríms og Eggerts.

Foreldrar okkar bræðra hófu búskap í Hálsi árið 1897 og tóku þar við eftir Svein Jónsson, afa minn. Við erum allir fæddir og aldir upp í Hálsi, og Hallgrímur bjó þar um árabíl, eftir að faðir okkar dó árið 1928.

Sá galli er þó á, að hvorki ég né bræður mínir höfum farið á staðinn í allmörg ár, og byggist örnefnaskráningin því eingöngu á minni okkar á nöfnum og staðhättum.

Stallarnir í fjöllunum þarna á Snæfellsnesinu gengu undir nafninu girðingar. Í eintölu girðingur. Sumir girðinganna ganga undir sérnöfnum, svo sem Breiðigirðingur, Grillugirðingur o. s. frv. Hvernig nafnið Rífur er hugsað, veit ég ekki, en trúlegt þykir mér, að réttara væri að skrifa Rýfur, og hugsa ég mér, að girðingurinn sé rofi — hann rjúfi sambandið upp í klettana ofan við. Held ég mig þó við þá stafsetningu nafnsins, er Þorleifur Jóhannesson hefir í sinni lýsingu.

Reykjavík, í febrúar 1978

Bárður Sveinsson

Nökkvavogi 39

Stafrófsskrá örnefna.

Arnarþúfa 39	Heimstabreið 19
Barð(ið) 65	Heimsti-Engjalækur 20
Breið 72	Hesthúsrúst 13
Breiðigirðingur 36	Hrafnasnös 41 = 40
Byrgi(ð) 49 = 48	Hrafnshjallasnös 85
Byrgisflöt 47	Hrafnssnös 35
Bæjarhóll 1	Hvammur 34
Bæjarlækur 6	Hvammur 67
Börð 15	Hvarfhóll 27 = 26
Dagmálaborg 45	Hærrihjallar 42
Dagsláttá 30	Hærrihjallasnös 40 = 41
Dý 29	Innra-Torfholt 54
Dýheimar 31	Kerling 79
Engjahóll, Heimri- 21	Kirkjufell 3
Engjahóll, Neðri- 26 = 27	Kolapúfa 83
Engjalækur, Heimsti- 20	Kot 57
Fimmálnaspottalækur 22	Kothóll 59
Fimmálnaspotti 24	Kotlækur 58
Fitjar 63	Kottún 56
Fjarrétt 48 = 49	Kvíaból 50
Flár 81	Kvíalækur 52
Fremstabreið 74	Lambhúsrúst 14
Garðhóll 9	Langholt 68
Gjá(in) 80	Langholtsbarð 69
Gráni 12	Langholtsgrafir 71
Grillugirðingur 82	Langholtsmýri 70
Háholt, Neðri- 75	Laut 23
Háls 4	Litli-Svíri 11
Hálsengjar 16	Lægrihjallar 43
Hálsvaðall 2	Lækjarflöt 7
Heimri-Engjahóll 21	Lönguklettakast 33
Heimrífitt 62	Lönguklettur 32
	Merkjalækur 61

Mýrarhyrna 5
Naust 46
Neðri-Engjahóll 26 = 27
Neðri-Háholt 75
Reiðhóll 84
Rífur 37
Skál 77
Skriða 28
Skurðir 73
Smáholt 64
Stekkur 44
Stóri-Svíri 10
Svaðar 38
Svíri, Litli- 11
Svíri, Stóri- 10
Torfholt 53
Torfholt, Innra- 54
Torfholt, Ytra- 55
Tungur 8
Túnlækur 18
Tuttuguálnaengi 25
Veitur 17
Viki(ð) 51
Ytra-Torfholt 55
Yztabreið 66
Þvergil 76
Þvergilsklettar 78
Þverlækur 60